

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος: Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ μελέτη. Ἀθήνησι 1930 σελ. ιστ'—330. Ὑπὸ τὴν διπλὴν αὐτοῦ ιδιότητα, ὡς κρατίστου παρ' ἡμῖν θεολόγου καὶ ποιμένος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μακαριώτατος Σ. διὰ τοῦ ἀναγγελλομένου νέου αὐτοῦ περισπούδαστου ἔργου ἀξίως ἑαυτοῦ ἐξυπηρέτησε τὴν τε θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ τιν' Ὀρθόδοξον ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ἣτις πάλιν κατέστη στόχος τῶν ἀπὸ τῆς παπικῆς Ρώμης ἐπιθέσεων πρὸς «ἔνωσιν» τῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ τῆς διαβοήτου Οὐνίας. Ἡ κατὰ τῆς νέας ταύτης ἐπιθέσεως ἄμυνα ἦτο φυσικὴ καὶ ἀναγκαία, καὶ οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας, ἄγρυπνοι ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων φρουροί, ἐπιτυχῶς καὶ ἀξίως τῆς προασπιζομένης ὑποθέσεως ἀνέλαβον καὶ διεξήγαγον αὐτὴν χθὲς μὲν καὶ πρόην ἀπὸ Θεσσαλονίκης ὁ σοφὸς μητροπολίτης Ἡρακλείας κ. Φιλάρετος ὁ Βαφείδης, γράψας «Τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα Ρώμης ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἐξελισσόμενον» (Θεσσαλονίκη 1929), νῦν δὲ ὁ Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν διὰ τοῦ νεωτάτου αὐτοῦ ἔργου περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος.

Ἐν αὐτῷ ὁ μακαριώτατος Σ. συστηματικώτατα συνεκέντρωσε καὶ σαφέστατα διετύπωσε τὰ ἀσφαλῆ καὶ ἀνόθευτα διδάγματα τῆς Ἱστορίας περὶ τοῦ λεγομένου «πρωτείου» τοῦ ἐπ. Ρώμης, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς διασπάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος καὶ διὰ τοῦ ὁποίου καὶ σήμερον ἐπιδιώκεται ἐκ Ρώμης ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐνότητος ταύτης (1' *unipité par la primauté*). Διότι σήμερον πανταχοῦ τοῦ ῥωμαιοκαθολικοῦ κόσμου ὁ ἄξων καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς θεολογικῆς κινήσεως καὶ τοῦ καθόλου θρησκευτικοῦ βίου εἶνε ἡ ἰδέα τῆς παπικῆς μοναρχίας, ἣτις ἐπιδιωχθεῖσα διὰ τῶν αἰώνων ἐκ προσωπικῶν λόγων φιλοδοξίας τῶν ῥωμαίων ἐπισκόπων θεωρεῖται παρ' αὐτῶν καὶ ὡς τὸ μόνον μέσον ἀμύνης τῆς χριστιανικῆς θρησκείας κατὰ τοῦ διαλυτικοῦ πνεύματος «τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου». Διὰ τοῦτο οὐ μόνον τὰ ἱστορικὰ περὶ Ἐκκλησίας συγγράμματα τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας ἐν τῇ Καθολικῇ Δύσει ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παπικοῦ πρωτείου ἐρμηνεύουσι καὶ διαφωτίζουσι τὸν ἐξωτερικὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ δογματικαὶ καὶ ἠθικαὶ καὶ μάλιστα αἱ ἀπολογητικαὶ μελέται αὐτὸ ἔχουσιν ὡς μόνον ἀποδεικτικὸν κεφάλ-

λαιον. Ἀφοῦ δὲ ἀπὸ τοῦ 1870 τὸ παπικὸν πρωτεῖον, διαστραφέν καὶ διὰ τῆς προσθήκης του «ἀλαθέτου», ἀνῆχθη εἰς δόγμα, διὰ τῆς γνώσεως τοῦ Βατικανοῦ, οἱ ῥωμαιοκαθολικοὶ πιστεύουσιν ὅτι ἄνευ τοῦ πάπα, ὅστις ἐν ἑαυτῷ ἐνσαρκώνει τὴν ἐκκλησίαν, αὕτη δὲν δύναται νὰ ὑπάρῃ. Τοιαύτη ἀντίληψις περὶ ἐνότητος καὶ διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἄγνωστος κατὰ τοὺς τέσσαρας πρώτους αἰῶνας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Δύσει, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ δὲ τοῦ ε' αἰῶνος, ὅτε ἐκεῖ ἐδημοουργήθη, ἀποκρουσθεῖσα καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ, ἐπιζητεῖται σήμερον νὰ ἐπιβληθῇ εἰς ἡμᾶς, κατόπιν τῆς παταγώδους αὐτῆς ἀποτυχίας ἐπὶ 15 αἰῶνας ἐν τῇ Δύσει καὶ τῆς ἀποδοκιμασίας αὐτῆς ὑπὸ τῶν μᾶλλον προηγμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς.

Ἡ παρ' ἡμῶν τῶν ἐλλήνων ἀπόκρουσις τῆς ἀντιλήψεως ταύτης, παρὰ τὴν ἀνεκὰθεν διακήρυξιν τῆς παπικῆς Ρώμης ὅτι δῆθεν ὀφείλεται εἰς προσωπικοὺς καὶ ἐθνοφυλετικοὺς λόγους, πάντοτε ἐστηρίχθη εἰς τὴν προφανῆ αἰτίαν τῆς ἀντιφάσεως αὐτῆς πρὸς τὸ ἀληθὲς τοῦ ἀνοθεύτου Χριστιανισμοῦ πνεῦμα, δημοκρατικὸν ἐν τῇ οὐσίᾳ του καὶ περιφρουροῦν τὸ ἄτομον, ὡς μέλος συνόλου, καὶ οὐχὶ ὑποδουλοῦν αὐτὸ εἰς προσωπικὸν θεσμόν, δημιουργηθέντα οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, ἀλλὰ κατ' ἐπέκτασιν τοῦ ἐπισκοπικοῦ θεσμοῦ, τηρουμένων πάντων τῶν ὄρων τούτου (συνήθους ὑπὸ ἀνθρώπων ἐκλογῆς, μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν καθαρῶς ἐγκοσμίων προϋποθέσεων) καὶ ἀναγομένου τοῦ οὕτως ἐκλεγμένου εἰς ὃν ὑπεράνθρωπον, μετέχον καθαρῶς θείων ἰδιοτήτων (γνώσεως τῆς ἀπολύτου ἀληθείας εἰς ζητήματα δογματικά, ἠθικά, φιλοσοφικά, κοινωνικά, καὶ δὴ καὶ ἐπιστημονικά) ἢ εἰς παθητικὸν ὄργανον τῆς θείας χάριτος μεθ' ὅλων ὁμῶς τῶν παρομαρτουσῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον μεγίστων καὶ ἀποτροπαίων πολλακίς ἐλλείψεων, ὡς καὶ ἡ ἐπίσημος ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία πιστεύει μετὰ Γρηγορίου τοῦ ζ'. ὅτι ὁ πάπας καὶ μόνον διὰ τῆς ἐκλογῆς του ἀποβαίνει ἅγιος, ἀδυνατῶν πλέον ν' ἁμαρτάνῃ.

Ἐπειδὴ ὁμῶς τὴν τοιαύτην θεωρητικὴν κατοχύρωσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς παπασύνης ἢ κοιτῆς τῆς φιλοσοφίας ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς δὲν ἦδύνατο ν' ἀνεχθῇ, ὁ ῥωμαϊκὸς καθολικισμὸς ἤδη ἀπὸ τοῦ ἰβ'. ἀλλὰ μάλιστα ἀπὸ τοῦ ιστ'. αἰῶνος τῇ βοηθείᾳ αὐτομόλων τινῶν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐλλήνων (Ἀρκουδίου, Ἀλλατίου, Ν. Παπαδοπούλου—Κομνηνοῦ, Πιτσιποῦ καὶ ἄ), ἐπεχείρησε νὰ πείσῃ ἡμᾶς α) ὅτι τὸ ῥωμαϊκὸν πρωτεῖον τοῦ πάπα στηρίζεται ἐπὶ τῆς Κ. Διαθήκης, τοῦ Κυρίου διὰ τῶν

λόγων «Σὺ εἶ Πέτρος κτλ.» δῆθεν περιβαλόντος τὸν ἀπόστολον τούτου δι' ἐξαιρετικῆς ἐπὶ τῶν λοιπῶν συναποστόλων αὐτοῦ ἐξουσίας (principatus, princeps apostolorum), ἣν οὗτος ἰδρύσας δῆθεν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης καὶ ἐπισκοπήσας ταύτης ἐπὶ 25 ἔτη, κληρονομικῶς δικαίως μετέδωκεν εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ ἐπισκόπους Ρώμης. β) Ὅτι ἡ ἐξουσία αὕτη ἀνεγνωρίσθη μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν συνεπειῶν ὑπὸ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῦ πράγματος μαρτυρουμένου ἤδη ἀπὸ τοῦ 87—90 μ. χ. καὶ γ) ὅτι τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἀνεγνώρισεν ὅλη ἡ Ἐκκλησία, εἰς τοπικὰς καὶ Οἰκουμενικὰς συνελθοῦσα συνόδους μέχρι τοῦ 1^{ου} αἰῶνος. Περί τὴν ἀπόδειξιν τῶν τριῶν τούτων σημείων στρέφεται κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία τῶν καθολικῶν, ἰδίᾳ μετὰ τὴν σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ (1870), ὅτε σπουδαιότερον ἢ ἄλλοτε ἡμφεσβητήθη ἡ θεωρία αὕτη ὑπὸ τε διαμαρτυρομένων καὶ ὁμοιοκαθολικῶν σοφῶν ἀνδρῶν.

Εὐνόητον ἐν τούτοις εἶνε ὅτι, ἵνα στηριχθῶσι τὰ τρία ἀνωτέρω λήμματα, ἔπρεπε νὰ ἐκβιασθῇ εἰς τοῦτο ἅμα μὲν ἡ ἐρμηνευτικὴ τῆς ἁγ. Γραφῆς, ἢ τε νεωτέρα καὶ αὐτοτελὴς καὶ ἢ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἢ τῶν πατέρων δηλ. τῆς Ἐκκλησίας, ἅμα δὲ ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία εἰς ὠρισμένα αὐτῆς γεγονότα. Πρὸς τοῦτο δ' ἐνοθεύθησαν μὲν οἱ παραδεδεγμένοι κανόνες τῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ τὰ κείμενα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (πρὸβλ. τὰ ἐρμηνευτικὰ ἔργα τοῦ Lagrange εἰς τὰ Εὐαγγέλια, περισπούδαστα παρὰ τοῖς σήμερον καθολικοῖς, τὰς σχετικὰς εἰδικὰς μελέτας τῶν Assomptionistes, L. Petit, Valhé, Jugie καὶ ἄ.), ἐνοθεύθη δ' ἡ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας διὰ μονομεροῦς καὶ περιοκεομένης χρήσεως τοῦ ὑπ' αὐτῆς παρεχομένου ὕλικου. Διεκρίθησαν δ' ἐν τούτῳ ἐκ τῶν νεωτάτων καθολικῶν οἱ L. Petit, D' Alés, Baudrillart, Palmieri, ὁ μετ' ἀχαλινώτου καὶ πρωτοφανοῦς μίσους κατὰ παντὸς ἑλληνικοῦ γράψας Pargoire, ὁ P. Batifol καὶ μετριώτερόν πως ὁ L. Duchesne. Οἱ ἄνδρες οὗτοι εἴτε εἰς αὐτοτελεῆ ἔργα εἴτε ἀπὸ τῶν σελίδων τῶν εἰδικῶν περιοδικῶν καὶ Λεξικῶν, ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν ἐπιστημονικὴν ἀριότητα καὶ ἀτομικὴν ἰδιοσυγκρασίαν, πάντως ὅμως ἀπὸ κοινοῦ συνθήματος παρέστησαν πληθώραν ἱστορικῶν γεγονότων ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τῆς λατινικῆς ἀντιλήψεως τοῦ παπικοῦ πρωτείου, μειώσεως δὲ τοῦ κύρους τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ταῦτα πάντα ἔχων ὑπ' ὄψει ὁ μακαριώτατος Σ. δικαίως ἐχαρακτήρισε τὸ ἔργον του *μελέτην ἱστορικὴν καὶ κριτικὴν*. διότι ἦτο προ-

φανῆς ἢ ἀνάγκη ἀνὰ πᾶν βῆμα νὰ καταφέρει τὸν ἐγκοπέα τῆς κριτικῆς, πρὸς ἐκκαθάρισιν τοῦ καταφόρου ἐν καθείας ἐδάφους τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Διὰ τοῦτο, παραλλήλως πρὸς τὸ κατηρητισμένον πρόγραμμα τῆς σχετικῆς ἐργασίας τῆς Ρωμ. Ἐκκλησίας, ἀφιέρωσε καὶ αὐτὸς τὸ βιβλίον του εἰς τὴν ἐξέτασιν α) ἂν ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἦτο «πρίγκηψ καὶ κεφαλὴ τῶν ἀποστόλων», καὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀποστόλου τούτου πρὸς τὴν Ῥωμ. Ἐκκλησίαν (σ. 1—12)—β) ἂν ὁ ἐπ. Ρώμης ἦσκει διοικητικὸν τι ἀξίωμα ἐπὶ τῆς ὅλης Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων (σ. 13—93). γ.) πῶς ἀνεπτύχθη καὶ ἐπεβλήθη ἐν τῇ Δύσει τὸ πρωτεῖον ἀπὸ τοῦ πάπα Νικολάου α.' (σ. 127—147). δ) ὅτι τὸ πρωτεῖον ὑπῆρξεν ἢ κυρία αἰτία τοῦ Σχίσματος καὶ τὸ μέγιστον κώλυμα πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, μάλιστα μετὰ τὴν τελείαν διαστροφὴν αὐτοῦ διὰ τῆς προσθήκης τοῦ **ἀλαθῆτου** καὶ τῆς ἀναγωγῆς εἰς δόγμα πίστεως ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ Βατικανοῦ (σ. 147—307). ὡς ἀναγκαῖα δὲ καὶ ὠφελιμωτάτη κατακλείς ἐπισυνάπτονται εἰς ταῦτα Συμπεράσματα (σ. 147—308) ὡς ἀνασκόπησις τῶν ἐκ τῆς ὅλης μελέτης διδαγμάτων.

Ἡ μέθοδος τοῦ Σ. εἶνε ἢ διὰ τῶν πρώτων πηγῶν κατοχύρωσις τῶν γνωμῶν αὐτοῦ καὶ ἡ προτίμησις ἐπιχειρημάτων ἐξ αὐτῶν τῶν λογικωτέρων καθολικῶν συγγραφέων. Παρακολουθῶν τὴν τελευταίαν συζήτησιν τοῦ ὑπὸ μελέτην ζητήματος ὁ Σ. γινώσκει πᾶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε προσεκόμισεν ἡ ὁμαϊκὴ εὐρεσιλογία ὑπὲρ τοῦ παπικοῦ πρωτείου εἴτε πολεμοῦσα τὸν προτεσταντισμὸν εἴτε προσπαθοῦσα διὰ θυσιῶν νὰ κάμψῃ τὸ ἀκλόνητον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὅ,τι δέ, πρὸς τῇ ἐπιστημονικῇ ἀριότητι, ἀναδεικνύει τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο ἔργον ὑπέροχον ἐν συγκρίσει πρὸς ὁμοίας μελέτας καθολικῶν εὐρωπαϊῶν ἢ καὶ ἑλλήνων οὐνιτῶν εἶνε ἡ μετριοπάθεια καὶ τὸ εὐπρεπὲς καὶ σοβαρὸν τοῦ ὕφους ἐν τῇ ἐκθέσει, ὅπερ δυστυχῶς δὲν εὐρίσκομεν ἐν ταῖς περὶ ἡμῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κρίσεσιν οὔτε εἰς τὸν ἀγγλοκαθολικὸν Charman οὔτε εἰς τοὺς γάλλους ἐπισκόπους Baudrillart καὶ Batiffol καὶ L. Petit, ἀλλ' οὐδ' εἰς αὐτὸν τὸν σφαιρονέστατον πάντων σοφὸν ἱστορικὸν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας μακαρίτην L. Duchesne· τοῦτο ἐξαίρομεν πρὸς τιμὴν τοῦ τε Μακαριωτάτου Σ. καὶ τῆσπαρ' ἡμῖν πρὸς τοὺς λατίνους συζητήσεως.

Τὰ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων Πατριαρχικά Σιγίλλια. —

Ὁ Ἑλλόγιμος κ. Διον. Α. Ζακυθινὸς ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἑλληνικά» (τόμος Β' 1928 σελ. 127 καὶ 385) ἀνέκδοτα πατριαρχικά Σιγίλλια τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἐκ τῶν Παριασιακῶν κωδίκων.

Εἶναι γνωστὸν ὅ,τι ἐν τῇ τῶν Παρισίων Βιβλιοθήκῃ ἀπόκεινται ὀγδοήκοντα πατριαρχικά Σιγίλλια ἀναφερόμενα εἰς διαφόρους Μονὰς ὧν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καθορίζουσι τὴν Σταυροτηγιακὴν ὑπόστασιν ὑπὸ διαφόρων Πατριαρχῶν κατὰ διαφόρους ἐκδοθέντα ἑποχάς, βραχεῖα περιλήψιν τῶν ὁποίων καὶ αἱ χρονολογίαι (1593—1798) ἀναφέρονται ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς ἐν Παρισίοις βιβλιοθήκης (πρβλ. *Omop Inventaire... 1888* τ. 3 σελ. 303), καὶ αὐτα ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ βυζαντιολόγου Hase

Ὁ κ. Ζακυθινὸς ἐν τοῖς προλεγομένοις ἀναφέρει τὰς ἐπὶ τούτων ἐργασίας τῶν καθηγητῶν τοῦ μακαρίτου Σπ. Λάμπρου καὶ Β. Κουγέα (πρβλ. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 1906 σελ. 307, 1907 σελ. 83, 1910 σελ. 18, 27, 344, 1911 σελ. 237) ὡς καὶ τοῦ Α. Λεβὰ καὶ Π. Ζερλέντη (πρβλ. *Ἐκκλ. Ἀλήθεια* 1888 σελ. 350, καὶ *Βυζαντις* τόμ Β' σελ. 438).

Παραλείπει ὁμοῦ νὰ ἀναφέρῃ καὶ ἕτερα ἅτινα δημοσιεύματα σχετικά, ἔξ οὗ καὶ δημοσιεύη ὡς ἀνέκδοτα πατριαρχικά Σιγίλλια παρ' ἡμῶν ἐκδοθέντα. Διότι πρὸ ἑτῶν δέκα καὶ ἕξ ἐκ φωτογραφικῶν ἀποτυπωμάτων ἐδημοσιεύσαμεν Σιγίλλια ἀναφερόμενα εἰς τὰς Μονὰς Βελανιδιάς Μαρδακίου καὶ ἠμιόβης (πρβλ. *Ἱερὸς Σύνδεσμος* 1914 ἀριθ. 208—211). Ἐπειδὴ ἡ ἐργασία τοῦ κ. Ζακυθινοῦ προαναγγέλεται ὡς διεξοδικότερα καὶ ἀναλυτικὴ ἐφ' ὄλων τῶν ἐν τῇ τῶν Παρισίων βιβλιοθήκῃ ἀποκειμένων πατριαρχικῶν Σιγίλλίων καὶ μοναστηριακῶν ἐγγράφων, λίαν ἄλλως τε ἀξίου τοῦ ἐκδότου διὰ τοιαύτην ἐργασίαν γνωστοῦ καὶ ἔξ ὁμοίων ἄλλων, σκόπιμον θεωροῦμεν ἵνα ὑποδείξωμεν καὶ ἄλλα τινα, μὴ τυχὸν καὶ ταῦτα σχέσιν ἔχουσι μὲ τὴν προκειμένην ἐργασίαν. (πρβλ. *Ἐκκλ. Φᾶρος Ἀλεξανδρείας* 1911 σελ. 145, 197, 205. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 1909 σελ. 112. *Νέα Σιών Ἱεροσολύμων* τόμ. ΙΒ' σελ. 673 τόμ. ΙΓ' σελ. 130, καὶ 1909 σελ. 72, 1913 σελ. 438. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κων*)σταίας 1913 ἀρ. 7, 26, 38, 39. *Ἱερὸς Σύνδεσμος* 1912 ἀρ. 183, 185, 190 καὶ 1913 σελ. 197).

Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Ζακυθινοῦ θὰ εἶναι πολύτιμος καὶ ἐκ τῆς μετ' ἐπιστάσεως καὶ ἀπηκριβωμένης ἀναγνώσεως τῶν τίτλων καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν προσυπογραφομένων Μητροπολιτῶν Ἀρχιεπισκόπων καὶ Ἐπισκόπων ἵνα συμπληρωθῶσι τὰ κενὰ ἐν τοῖς γνωστοῖς Ἐπισκοπικοῖς καταλόγοις, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἀκριβεστάτης ἀναγνώσεως τῶν ὀνομάτων τῶν μονῶν καὶ τῶν παρακειμένων χωρίων, ἔξ ὧν θὰ γνωσθῶσιν αἱ σημεριναὶ τούτων παραλλαγαί. Ἐκ τῶν ὑπ' ὄψει μου κειμένων πωρατηρῶ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μομεμβασίας τότε, καὶ νῦν ἐν Μεσσηνίᾳ Μονῆς «Δήμιοβα» ἀναφέρεται ὡς «Τίμνοβα», τὸ δὲ παρακείμενον χωρίον «Γιάντισα» ὡς «Ἰάνιτζα» (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 155). Τὸ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ Μοναστήριον «Μαρδάκιον» ἀναφέ-

ρεται «Μαρδάτζα», καὶ τὸ μετόχιον «Γαρδίκιον» ὡς «Γαρδίκη», τὸ δὲ πλησίον χωρίον «Μεγάλης Ἀναστάσοβας» ἀναφέρεται ὡς «Μεγάλης Ἀναστάσεως» δι' ὃπερ ἕως ὑποπτεύομαι ὅτι κακῶς ἀντεγράφη. Τὸ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ μοναστήριον «Βελαυιδιάς» ἀναφέρεται ὡς «τῆς Κυρίας Χρυσοπηγῆς ἐν θέσει Βελαυιδιά παρὰ τὴν Καλιμαία». Τὸ ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ παροικίᾳ ἡμῶν Μοναστήριον τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἀναφέρεται ἄνευ ἄλλης προσωνυμίας, ἐνῶ σήμερον προσωνομάζεται «Σπηλιάς», τὸ δὲ παρακείμενον χωρίον «Κουμπουριανᾶ» ἀναφέρεται «Κουμουριανᾶ». Τὸ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Γόρτυνος Μοναστήριον «Αἰμαλῶν» ἀναφέρεται «Ὀμιαλῶν», ἡ δὲ Μητρόπολις «Γόρτυνος» ἀναφέρεται «Δημητσάνης καὶ Ἀργυροκάστρου», (πρβλ. ἐνθ. ἄνωτ. τομ. Β' σελ. 388, 397, 425, 432).

Ὅμοίως ἐκ τούτων πληροφοροῦμεθα τὰς Μητροπολιτικὰς διαιρέσεις καὶ περιοχὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰ ὀνόματα τῶν πρωτοκλιτόρων τῶν Μονῶν καὶ τὴν χρονολογίαν ἐνίστε τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν.

Ἄξιον προσέτι παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἔνια τῶν Σιγίλλων ὑπογράφονται καὶ ὑπὸ ἄλλων Πατριαρχῶν τοῦ Ἀλεξανδρείας τοῦ Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Ἀντιοχείας (ἐνθ. ἄνωτ. Β' σελ. 132, 146; 148, 151, 164), ὑπογράφονται δὲ καὶ Ἀρχιεπίσκοποι ὡς ὁ Δεμενίκου Ἐλασσάνου Ἰωάσαφ (σελ. 151), ὁ Δαμαλῶν καὶ Πεδιάδος Ἱερεμίας (σελ. 427), ὁμοίως ὑπογράφεται «ὁ πρῶν Ναυπλίου καὶ Πρόεδρος Μήλου καὶ Κημῶλον Γαβριήλ καὶ Ἐξαρχος πατριαρχικὸς» (σελ. 431) ὡς καὶ ἕτερος «ὁ Εὐθίου Δανιήλ Ἐξαρχος Πατριαρχικὸς» σελ. 146), εἷς δὲ ὑπογράφεται κατ' ἀσυνήθη τρόπον «Ἀγάπιος Σταυροπόλεως» (σελ. 408), ὑπογράφεται δὲ καὶ εἷς «ὁ Πατριαρχικὸς Ἐξαρχος Γεράσιμος» (σελ. 397) ἄνευ ἄλλης διακρίσεως, ὡς καὶ ἕτερος σχολάζων «ὁ πρῶν Χριστιανουπόλεως Σιμεὼν» (σελ. 142). Ὅμοίως εἶνε ἄξιον προσοχῆς ὅτι ἐν τῷ τοῦ Πατριάρχου Γαβριήλ τοῦ Γ' Σιγίλλῳ δι' οὗ ἐπικυροῦται ἡ Σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Τραπεζοῦντος Μονῆς Περιοστερεῶτα (;) ἐν ἔτει αψς' (1706) φέρονται τρεῖς ὑπογραφαὶ Μητροπολιτῶν Τραπεζοῦντος ἧτοι «Ὁ Τραπεζοῦντος Ἀνανίας» «ὁ Τραπεζοῦντος Παΐσιος» «Ὁ Τραπεζοῦντιος Παρθένιος» (σελ. 404), ὑποπεύομαι ὅτι ἑσφαλμένως οἱ τίτλοι ἀνεγνώσθησαν, ὡς καὶ «ὁ Σόλων Ἰάκωβος» (σελ. 146) ἴσως «ὁ Σαλλώνων». Ἐν δὲ ἐκ τῶν Σιγίλλων ἐπὶ Πατριάρχου Ἱερεμίου, ἀναφερόμενον εἰς τὴν Μονὴν Ταξιαρχῶν τῆς ἐπαρχίας Δομαλῶν καὶ Πεδιάδος φέρει τὸς ὑπογραφὰς τριῶν Πατριαρχῶν καὶ εἴκοσι τεσσάρων Μητροπολιτῶν. Εἰς δύο πάλιν Σιγίλλια Τιμοθέου τοῦ Β' καὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ὑπογράφονται πλὴν τῶν Ἀρχιερέων καὶ ἄλλοι Κληρικοὶ καὶ Ὀφφικιαῖοι ὡς ὁ Μέγας Οἰκονόμος, ὁ Λογοθέτης, ὁ Σκευοφύλαξ, ὁ Πρωταπόστολος, ὁ Μέγας Ῥήτωρ, οἵτινες μάλιστα εἰσὶν καὶ σύμψηφοι ἀπουσιαζόντων Μητροπολιτῶν, τινὲς τούτων ἴσως ἦσαν καὶ Λαϊκοί. Ἐντέλει παρατηροῦμεν ὅτι δύο Σιγίλλια τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ **Ἐπιμηρητοῦ** τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐν Νάξῳ Μονὴν τοῦ Ἀκρωτηρίου ἔτει αφῆς (1597) καὶ Τιμοθέου τοῦ

Β' ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐν Θήβαις Μονὴν τῆς Μεταμορφώσεως ἔτει (ΖΡΚΓ) εἰσὶν ἀπαράλλακτα, ἄνευ οὐδεμιᾶς τοῦ κειμένου παραλλαγῆς (σελ. 134 καὶ 146).

Ἄλλὰ προσεκτικὴ ἀνάγνωσις τῶν δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ κ. Ζακωθινοῦ Σιγγιλλίων, καὶ ἄλλα διαφέροντα παρουσιάζει ζητήματα.

Τὰ Σιγγιλλία ἀναφέρουσι ὀνόματα πρῶην Πατριαρχῶν (σελ. 140). καὶ Μητροπολιτῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἐν αἷς κείνται αἱ Μοναὶ εἰς ἃς ἀναφέρονται, οὐ μόνον τῶν τότε ὑπηρετούντων ἀλλὰ καὶ πρῶην τοιούτων, ὡς πρῶην Δαμαλῶν καὶ Πεδιάδος Λεόντιος (σελ. 130) πρῶην Ἀμυκλῶν Θεοδόσιος (σελ. 133), ἀναφέρονται δὲ καὶ ὀνόματα ἐνίοτε πλησιοχώρων Ἀρχιερέων ἀπαγορευομένης πάσης ἐπεμβάσεως αὐτῶν ὡς τῶν Παροναξίας Μήλου Σαντορίνης Θηβῶν Διαυλίας (σελ. 141, 145), Λακεδαιμονίας Δημητσάνας καὶ Ἀργυροκάστρου (σελ. 427). Ἐπιτρέπουσι προσέτι ἵνα αἱ Σταυροπηγιακαὶ Μοναὶ προσλαμβάνουσι διὰ χειροτονίας Ἀρχιερέα «ὃν ἂν ἐθέλωσι τοῦ Ἱεροουργεῖν καὶ χειροτονεῖν ἄνευ τῆς τοῦ Ἱεροῦ Συνθρόνου ἐγκαθυδρίσεως» (σελ. 132, 148, 159, 407), ἵνα μὴ ὡς Κυρίαρχης τῆς Μονῆς λογισθῆ, ἀποκλείονται δὲ ὁ τοῦ τόπου Ἀρχιερεὺς πάσης ἐν τῇ Μονῇ ἐπεμβάσεως· μηδὲ τῆς εἰσόδου εἰς αὐτὴν ἐπιτροπομένης «ἄδειαν μηδεμίαν ἔχειν εἰσερχεσθαι ἐν αὐτῇ» (σελ. 160). Ἐνῶ δὲ οἱ Μητροπολιταὶ προσαγορεύονται «Ἱερωτάτοι» οἱ Ἱρχιεπίσκοποι προσαγορεύονται «Θεοφιλέστατοι» (σελ. 150) ὡς καὶ οἱ Ἐπίσκοποι, καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ Σιγγιλλίῳ ὅμως ἀναφέρεται ὁ αὐτὸς «Ἀρχιεπίσκοπος καὶ Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ Ἐπίσκοπος καὶ Ἐπισκοπὴ» ὡς ὁ Σαντορίνης (σελ. 405).

Μανθάνομεν προσέτι πατριαρχικὰς Ἐξάρχιας ὡς ἐν Ἀμοργῷ (σελ. 140) καὶ ὀνόματα πατριαρχικῶν Ἐξάρχων ὡς τοῦ Εὐρείπου Δανιὴλ (σ. 146).

Οἱ Πατριαρχαὶ ἐν τοῖς Σιγγιλλίοις ἀποφαίνονται γνώμη «τῶν παρατυχόντων Ἀρχιερέων» (σελ. 144, 147), ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι τότε τὰς περὶ τὸν Πατριαρχὴν Συνόδους ἀπετέλουν οὐχὶ τακτικῶς κατὰ σειρὰν καλούμενοι Ἀρχιερεῖς ἀλλ' οἱ κατὰ τύχην ἐνδημοῦντες, ἀλλαχοῦ δὲ ἀναφέρεται «γνώμη τῶν καθιερωθέντων Ἱερωτάτων Ἀρχιερέων» (σελ. 137) ἂν καλῶς ἀνεγνώσθη, ὡς καὶ «γνώμη τῶν τιμωτάτων καὶ λογιωτάτων κληρικῶν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας τῶν κατὰ πνεῦμα υἱῶν ἀγαπητῶν, τῶν καὶ γνώμας ἀρχιερατικὰς ἔχόντων» (σελ. 138, 141).

Παναχοῦ τὰ Σιγγιλλία ἐντέλλονται τὸν κοινοβιακὸν βίον οὐδαμοῦ δὲ τὸν ἰδιορρυθμὸν «ἀγέτωσαν κοινοβιακῶς μηδὲν ἴδιον ἔχοντες βρώματά τε καὶ πόματα, σκεπάσματα τε καὶ ὑποδήματα» (σελ. 131), ἀπαγορεύουσι δὲ τὴν ἐκ τῆς Μονῆς ἔξοδον «μὴ ἔξερχεσθαι καὶ μένειν ἀλλαχόθεν» (σελ. 141). Μανθάνομεν ὀνόματα Ἱγουμενῶν ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἐπίθετα αὐτῶν, ὡς Ἱερεμίας Ἀγαλιανὸς Ἰωακεῖμ Παλαιολόγος Τιμόθεος Ἀκριβὸς Γαβριὴλ Μπελόνιας (σελ. 135, 137, 157, 392, 405). Ἀφίνουσι εἰς τοὺς Μοναχοὺς ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν Ἱγουμενῶν, ἐνιαχοῦ ὅμως αὕτη δέον νὰ γίνηται «γνώμη καὶ τῶν κειτόρων»

(σελ. 136) οὓς δέον νὰ μνημονεύωσι «ἐν ἐσπέρα πρωὶ καὶ μεσημβρίᾳ» (σελ. 153), ἀναφέρονται δὲ καὶ ὀνόματα λαϊκῶν κλιτόρων ὡς τοῦ «Θεοδώρου Μουσελήμη Χανδρινοῦ» τῆς Μονῆς Μαοδάτζας (σελ. 398).

Πολλάκις ἐπιβραβεύουσι τοὺς ἠγουμένους δίδοντες ἀδείαν φρεσίν Ἐπιγονάτιον ἐν ταῖς Ἱεραῖς τελεταῖς καὶ δέχεσθαι τοὺς λογισμοὺς (σελ. 145) ἀπαγορεύει δὲ τοῖς Μοναχοῖς «νοσφίσασθαι σαραντάρια ἢ πρόθεσιν» δηλ. τὴν ἀμοιβὴν ἀπὸ Σαρανταλίτουρα καὶ ἀπὸ τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς προθέσεως ἐγγραφὴν ὀνομάτων κεκοιμημένων πρὸς μνημόνευσιν αἵτινες λέγονται κοινῶς «ξεφώνησις ἤτοι Ἐκφώνησις». (σελ. 151). Ἐπιβραβεύουσι καὶ ὑπηρεσίας ἐν τῷ πατριαρχικῷ Ναῶ, ὡς ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας ἀνεκέρηξε Σταυροπήγιον τὴν ἐν Μήλῳ Μονὴν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Καπούλη, χάριν τοῦ ἐν αὐτῇ ἀσκουμένου Ἱερομονάχου Νεοφύτου χρηματίσαντος ἐφημερίου τοῦ πατριαρχικοῦ Ναοῦ «τούτου τὴν δέησιν μὴ παριδόντες τέκνω καὶ ὑπηρετῇ πιστῷ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας χρηματισάντι» (σελ. 430). Ὅπως ἐπίσης αἰτήσῃ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου, τὴν ἐν τῇ πατρίδι του Τρίκαλα Κορινθίας Μονὴν τοῦ Ἀγ. Βλασίου ὁ ἴδιος πατριάρχης ἀνεκέρηξε Σταυροπήγιον (σελ. 409).

Ἐνῷ δὲ ἀποκλείεται κατὰ κανόνα ὁ Μητροπολίτης τοῦ τόπου πάσης ἐν τοῖς Σταυροπηγίοις ἀναμίξεως, ἐν τούτοις δίδεται καθ' ἐξαιρέσιν καὶ αὐτῷ «διδόναι εἰς τὸ κοινὸν τῆς τοῦ Χρ. Μ. Ἐκκλησίας καθ' ἑκάστου χρόνου γρόσια δέκα, καὶ πρὸς τὸν καὶ ἂ καιροῦς Μητροπολίτην Παροναξίας λίτραν κηροῦ μίαν» (σελ. 165).

Πολλάκις ὁ Πατριάρχης ἀντὶ Σταυροπηγίου ὡς αἰτοῦσι παρέχει μικρότερα προνόμια, ὡς ἐνῷ ὁ ἠγουμένος τῆς ἐν Πάρῳ Μονῆς Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Ἡμεροβίγλη ἐζήτησεν «τυχεῖν ἀντιλήψεως ἀπὸ τῆς ἐξουσίας καὶ κανονικῆς ἀξίας τοῦ καθ' ἡμᾶς Πατρ. Οἴκου. Θρόνου τοῦ φιλοτιμηθῆναι παρ' αὐτοῦ δηλ. τὸ Σταυροπήγιον....» (σελ. 392) ἀντὶ τούτου κηρῶσεται «πάντῃ ἐλεύθερον καὶ ἀσύδοτον» ἔνεκεν τοῦ ὁλοίου ὁ τοῦ τόπου Ἀρχιερεὺς ἐδικαιούτο τοῦ μνημοσύνου τοῦ ὀνοματός του ἀντὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ ὀνόματος, διὰ δὲ τὰς χειροτονίας ὑπεχρεοῦντο νὰ καλῶσιν οὐχὶ ὄν ἂν ἐβούλοτο ὡς εἰς τὰ Σταυροπήγια, ἀλλ' ὑποχρεωτικῶς τὸν τοῦ τόπου Ἀρχιερέα, ὅστις ἠδύνατο καὶ ἠγουμένους νὰ σφραγίζῃ (σελ. 393).

Ἐπάρχει καὶ δυσνόη τὸν τι χωρίον, ἂν καλῶς ἀνεγνώσθη «κατὰ τὴν νῆσον τῆς Εὐθείου καὶ τὴν Ἐπαρχίαν τῆς Ἐπισκοπῆς τῶν Καναλιῶν, κεῖται Μοναστήριον τοῦ ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς τοῦ γέροντος καλούμενον ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου, ... τὸ ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ τοῦ ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς τοῦ γέροντος» (σελ. 152—153). (μὲ μικρὸν γ).

Ἀναμφιβόλως ἡ πολύτιμος ἐργασία τοῦ κ. Ζακυνθινοῦ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Παρισιακῇ βιβλιοθήκῃ ἀποκειμένων πατριαρχικῶν ἐγγράφων θὰ εἶναι σοβαρὰ συμβολὴ εἰς τὴν ἐν γένει μοναστηριολογίαν

Ἐν τῇ καθ' Ἀγραφα Ἱερῶ Μονῇ Μεσοβουνίου

J. Rybinski *Der Mal'akhi Jahwe Paderborn* 1930.

Τὸ πρόβλημα τοῦ Mal'ak—Jahve εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον δυσεπιλύτων ἀλλὰ καὶ τῶν μᾶλλον παραμεληθέντων ζητημάτων τῆς Π. Δ. Αἱ ἐλάχισται ἔπ' αὐτοῦ γενόμεναι πρὸ χρόνου ἐργασίαι δὲν ἀπέβησαν καρποφόροι. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀναφανεῖσαι Ἱστορίαι τῆς Ἰσραηλιτικῆς θρησκείας, ἐν αἷς κατ' ἀνάγκην τὸ θέμα τοῦτο θίγεται, οὐδὲν νεώτερόν τι οἰσιγεῖον, προάγον τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, ἠδυνήθησαν νὰ προσκομίσωσιν. Τούτου ἕνεκα ἐνόμισα ὅτι δὲν ἦτο περιττὸν νὰ ἐπιδοθῶ εἰς τὴν μελέτην τοῦ προβλήματος τούτου. Τοσοῦτο δὲ μᾶλλον ἢ ἐξέτασις αὐτοῦ με προσεέλκυε καθ' ὅσον κατὰ τὴν πρώτην σπουδὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν δοθεισῶν λύσεων παρήρθησα διαπρααιτόμενον βρασιῶν σφάλμα, ὅτι πάντες ἐζήτουν *μίαν* ἐξηγήσιν *δι' ἅπαντα* τὰ χωρία τῆς Π. Δ., ἐν οἷς ὁ Mal'ak—Jahve ἀναφαίνεται, χωρὶς νὰ παραιρηθῶσιν ὅτι ἡ μορφή τοῦ Mal'ak Jahve ὑπέστη ἐξέλιξιν. Ἐζήτουν *μίαν* λύσιν *δι' ἅπαντα* τὰ χωρία, ἧτις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐρεθῆ, διότι ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς διάφορα στάδια, τὰ ὅποια διήλθεν ὁ Mal'ak—Jahve. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ μου ταύτῃ εἶχον φθάσει ἤδη εἰς ὠρισμένα συμπεράσματα, ὅτε ἔμαθον τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀνωτέρω σημειωθείσης εἰδικῆς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου πραγματείας. Μετὰ χαρᾶς ἔλαβον αὐτὴν εἰς χεῖρας ἐλπίζων ὅτι ἴσως ὁ συγγραφεὺς, ὅστις διὰ πρώτην φοράν ἐμφανίζεται εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν ὄριζοντα, θὰ με ἀπῆλασσε τῶν τυπογραφικῶν ἐξόδων, ἐὰν κατέληγεν εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα. Ἀλλ' ὁ τίτλος τῆς πραγματείας ταύτης δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ περιεχόμενον. Ἐν τῇ διδακτορικῇ ταύτῃ ἐργασίᾳ ὁ σ. ἐν τῷ Δ' μέρει ἐπισκοπεῖ τὰ χωρία τῆς Π. Δ. ζητῶν νὰ καθορίσῃ ἂν ὁ Mal'ak—Jahve εἶναι δημιουργηθεὶς τις ἄγγελος ἢ ὄχι. Τὸ πλεῖστον δὲ τῆς πραγματείας αὐτοῦ ἀφιεροῖ ἔπειτα ὁ Καθολικὸς συγγραφεὺς νὰ καταδείξῃ ὅτι μεταξὺ τῶν πρὸ τοῦ Αὐγουστίνου Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν διακρινόντων ὑπὸ τὸν Mal'ak—Jahve τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦ Αὐγουστίνου δεχομένου ὅτι ὁ Mal'ak—Jahve εἶναι εἷς τῶν συνήθων ἀγγέλων, δὲν ὑπάρχει διαφορὰ.

Ἀφήνω τὸν σ. ἐν τῇ χορᾷ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐπιτεύξει τῆς συμφιλιώσεως τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Αὐγουστίνου, ὁφείλω ὅμως νὰ παρατηρήσω ὅτι τοῦτο κεῖται ἐκτὸς τοῦ θέματος καὶ μόνον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ζητήματος ἔδει νὰ σημειωθῶσιν αἱ γινῶμαι τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας χωρὶς ἢ προσπάθεια τοῦ συμβιβασμοῦ αὐτῶν, ὅστις οὐδὲν συνεισφέρει εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, νὰ καταφάγῃ τὸ ἥμισυ τῆς πραγματείας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν χωρίων τῆς Π. Δ. ὁ σ. οὐδόλως εἰσέρχεται εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ προβλήματος. Τὸ πρόβλημα δὲν ἐξαντλεῖται διὰ τοῦ καθορισμοῦ ἂν ὁ Mal'ak—Jahve εἶναι δημιουργηθεὶς τις ἄγγελος ἢ ὄχι, ἀλλὰ ζητοῦμεν νὰ μάθωμεν πόθεν προέρχεται ὥστε τὰ ὀνόματα Mal'ak—Jahve καὶ Jahve νὰ ἐναλλάσσωνται ἀδιαφόρως ἐν τῇ αὐτῇ πολλάκις διηγήσει καὶ ν' ἀποδίδωνται οὕτως εἰς τὸν Mal'ak—Jahve, ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ προβλήματος. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐργασία αὕτη οὐδε-

μίαν πρόοδον σημειοῖ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ προβλήματος ὁ σ. δὲν εἰσηλθεν.

Ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ σ. δέχεται εἰς τινὰ μέρη τῆς Πεντατεύχου διαφορὰς πηγᾶς. Ἐπειδὴ ὁμως «ἐπ' οὐδεμίᾳ περιπτώσει», ὡς ὁ ἴδιος ὁσ. ὁμολογεῖ ἐν σελ. 26 δύναται νὰ δεχθῆ ὅτι μεταξὺ τῶν διαφορῶν αὐτῶν πηγῶν ὑπάρχουσι πραγματικαὶ διαφοραί, διὰ τοῦτο νομίζει ὅτι εἶναι εἰς αὐτὸν ἐπιτετραμμένον νὰ μεταχειρίζηται τὰ κείμενα κατ' ἀρέσκειαν ἐρμηνεύων αὐτὰ κατ' ἴδιον περιεργον τῷ ὄντι τρόπον, ἵνα οὕτω κατὰ τὴν τεθεῖσαν ἀρχὴν διὰ ταντὸς τρόπου αἱ ἀνωμαλίαι τῶν κειμένων ἀρθῶσιν. Καὶ τοῦτο ὀνομάζεται ἐπιστημονικὴ ἐργασία!

Ἐλπίζω νὰ μοι καταστῆ δυνατὸν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου νὰ δημοσιεύσω τὴν ἰδίαν μου πραγματείαν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

B. M. ΒΕΛΛΑΣ

P. Chrysostomes Baur, Der heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit. «Band, II, Münch. 1930 (Max Hüber, Verlag). σελ. 411. Τιμὴ: Μάρκα χρ. 12 50. Δεδεμ. 27.50. Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ τόμῳ τῆς περὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου συγγραφῆς αὐτοῦ ὁ ἐλλογιμώτατος Βενεδικτῖνος μοναχὸς Χρυσόστομος Baur ἐξετάζει τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἁγίου ἐν ΚΠόλει. Τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ διαιρεῖ εἰς 42 κεφάλαια, συμπληρῶν τὰ κεφ. 13—16 διὰ χρονολογικῆς τινος ἐρεῦνης. Ὁ σ. μελετήσας ἐπισταμένως τὰς πηγὰς εἰς ἃς ἐπιμελῶς παραπέμπει καὶ ἐμβαθύνει εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγ. Χρυσοστόμου ἐκτίθησι τὰ κατ' αὐτὸν μετὰ πολλῆς τῆς ζωηρότητος, ἀκριβείας καὶ παραστατικότητος. Ἐξεικονίζει λαμπρῶς τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἁγίου καὶ τὰ περὶ αὐτὴν κινούμενα πρόσωπα τῶν ἐχθρῶν καὶ φίλων καὶ προσάγει αὐτὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς δραματικῆς αὐτοῦ ἱστορίας φέροντα τοὺς πραγματικοὺς αὐτῶν χαρακτήρας. Ἡ ζωηρὰ ἐξέλιξις τοῦ μεγάλου δράματος δὲν διακόπτεται ὑπὸ παρεκβάσεων ἀσχέτων πρὸς τὴν κυρίαν ἔκθεσιν, ἀλλ' οὐδεμίαν λεπτομέρεια παραμένει ἀδιαφώτιστος. Οὕτω δὲ ἠδυνήθη ὁ σ. νὰ φιλοπονήσῃ ἀριστοτεχνικὴν ἔκθεσιν τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐν τέλει τοῦ τόμου ἐπισυνῆψε δύο σχεδιαγράμματα παριστῶντα τὸ μὲν τὰς πορείας τοῦ Ἁγ. Χρυσοστόμου, τὸ δὲ τὴν ΚΠολιν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ἐφεξῆς ἐπισυνάπτεται πίναξ τῶν πηγῶν καὶ τῆς πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας πρὸς δὲ τῶν ὀνομάτων καὶ πραγματίων ἀφοτέρων τῶν τόμων.

X.

Λουίζου Φιλίππου, Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περιόδον τῆς τουρκοκρατίας (1571-1878). Μελέτη βραβευθεῖσα διὰ πρῶτον βραβείου κατὰ τὸν α'. φιλολ. διαγωνισμὸν τῆς Α. Μ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου

Κυρίλλου Γ', τοῦ ἀπὸ Κυρηνείας, ἐν Λευκωσίᾳ 1930. Περὶ τῆς ἀρίστης ταύτης πραγματείας ἀπεφάνθη ἡδὴ ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ διαγωνισμοῦ ἢ βροβεύσασα αὐτήν. Ὁ σ. κατώρθωσε τὴν συγκεντρώσιν ἐν αὐτῇ πάσας τὰς περὶ Σχολείων καὶ διδασκάλων ἐν Κύπρῳ ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰδήσεις. Καὶ ἐν πρώτῳ μὲν μέρει παρέχει εἰδήσεις τινὰς περὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ ἐπὶ ξενοκρατίας, περὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως γενικῶς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ἐφεξῆς περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου, κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον, περὶ τῆς συμβολῆς τῆς Ἐκκλησίας πρὸς μόρφωσιν τοῦ λαοῦ καὶ εἰδικώτερον περὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου ὡς ἐστίας τῆς παιδείας καὶ περὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσεως τῶν Μητροπόλεων Πάφου, Κιτίου καὶ Κυρηνείας καὶ τῶν Μοναστηρίων. Καταλήγει δὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο δι' ἀναιρέσεως τῶν κατὰ τῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσεως τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας ὀδίκων ἐπικρίσεων. Τὸ ἐφεξῆς κεφάλαιον ἀφιερῶν εἰς γενικὴν ἐπισκόπησιν τῶν Σχολείων Κύπρου ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει καὶ παρέχει ἐν τῷ β' μέρει τῆς πραγματείας πάσας τὰς ἐπιμελῶς συγκεντρωθείσας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Σχολείων, τῶν ἐν αὐτοῖς διδασκάντων καὶ τῶν εὐεργετῶν. Ἐπισημαίνει δὲ τὴν ὅλην πραγματείαν διὰ γενικῶν παρατηρήσεων περὶ ἰδιωτικῶν Σχολείων καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος αὐτῶν καὶ περὶ τῶν δημοσίων Σχολείων δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Τοιοῦτο ἐν γενικῶν ἀναγραφῇ τὸ περιεχόμενον τῆς πραγματείας ταύτης. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἀξιέπαινος, διότι πανταχόθεν, μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας συνέλεξε πολυαριθμοτάτας εἰδήσεις περὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Κύπρῳ. Τὸ εἶδος τοῦ ὕλικου δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐκθέσῃ αὐτὸ ἐν αὐστηρῷ συνειρημῶ, δυστυχῶς δὲ ἔθηκε τὰς παραπομπὰς ἐντὸς τοῦ κειμένου καὶ οὐχὶ ὑπ' αὐτό, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ ἐπαναλήψεις τινὰς, παρειαγγαγε λεπτομερεῖς βιογραφικὰς εἰδήσεις περὶ τινῶν διδασκάλων ἀσχετοῦς πρὸς τὸ θέμα, ἐνῶν περὶ ἄλλων διδασκάλων, ὡς λ. χ. περὶ τοῦ Λεοντίου Εὐστρατίου, ὑπέβη λακωνικῶς. Ταῦτα ὁμως ἀποτελοῦσιν ἀσημάντους ἑλλείψεις ὃ δὲ ἀναγνώστης τῆς πρωτοτύπου καὶ ἀξίας πάσης προσοχῆς πραγματείας ἀποκομίζει ἀρίστην ἐντύπωσιν ἐκ τῆς ἀναπαρισταμένης ἐν αὐτῇ ζωηροτάτης εἰκόνος τῆς καταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐν Κύπρῳ.

X.

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων κ. Ἰερεμὴν ἐξέδωκεν εἰς κομψὸν τεῦχος τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγίου μάρτυρος Νικολάου τοῦ ἐν Βουγένοις, μετὰ μακρῶν προλεγομένων. Ὁ νεομάρτυς Νικόλαος πανηγυρίζεται μεγάλως τῇ 9 Μαΐου ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ. Ὁ Σεβ. πολλὰς ἀναδιφήσας πηγὰς, ἐν τοῖς προλεγομένοις ἐξετάζει τὸν χρόνον τῆς ἀθλήσεως καὶ ποῦ ἔκειντο τὰ Βούνενα, δύο σημεῖα τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου ἀμφισβητούμενα ὡς καὶ τὰς διαφόρους ἐκδόσεις τῆς ἀκολουθίας καὶ τοὺς διασκευάσαντας αὐτήν, προσδῶσας μίαν καλὴν συμβολὴν εἰς τὴν νεωτέραν ἀγιολογίαν.

—Φρειδερίκου Γουλιέλμου Φάρραρ. Αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τεῦχος Β'. Ἡ Ἀποκάλυψις. Μετάφρασις Χαριλάου Παπαϊωάννου δ. Θ. Ἐν Πειραιεὶ 1924.

—Νικολάου Σπ Μπαγᾶ, Ἡ Μετάνοια, Ἐν Καίρῳ 1930.

—Ἀθηνάγορα Παραμυθίας καὶ Πάργας, Νέος Καβαρᾶς, ἤτοι Χρονικὰ σημειώματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν πόλιν ἰδίᾳ τῶν Ἰωαννίνων, εἰς Μονὰς καὶ τὰς Ἐπαρχίας αὐτῆς (Ἐκ τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν») Ἐν Ἰωαννίνοις 1929.

—Τοῦ αὐτοῦ: Ὁ θεσμός τῶν Συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμένικῳ Πατριαρχείῳ. Μέρους Γ'. Μεγάλοι Πρωτοσύγκελλοι μετὰ τὴν ἄλωσιν (Ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν) Ἐν Ἀθήναις 1929.

—Τοῦ αὐτοῦ: Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων (ἐκ τῶν («Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν») Ἐν Ἰωαννίνοις 1929.

—Β. Μυστακίδου, Ἡπειρωτικά Ἀνάλεκτα (ἐκ τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν») Ἐν Ἰωαννίνοις 1930.

—Stefan Zankow, Κατάστασις καὶ διοργανώσεις τῶν νεωτέρων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (βουλγαριστι) Σόφια 1929.

—Δημ. Βερναρδάκη, Ἄγνωστοι σελίδες ἐκ τῆς ἔξοχίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, (ἐκ τῆς «Μεγάλης Ἑλλάδος») ἐν Ἀθήναις 1930.

II. Ἰ. Μπρατσιώτου, Τακτικὸν Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα. Λόγος εἰς τὸ μνημόσυνον τῶν ἰδρυτῶν εὐεργετῶν καὶ Καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, Ἐν Ἀθήναις 1930.

Β Α. Μυστακίδου, Ἀρχοντος Διδασκάλου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, Θεολογικά: Αἶνος, Ἐκκλησία Αἶνον, Μητροπολίται κατ' ἐκλογὴν μέχρι τοῦ 1880, Ἀνθίμου Γ'. Οἰκουμ. Πατριάρχου Ἐπίσημα γράμματα περὶ τῶν ἐν Αἴνῳ πραγμάτων (1822—1824). Ἐκ τῶν «Θεολογικῶν» 1929.

—Eraminondas Kyriakides. Struggles of four Centuries with Foreword by Dem. Caclamano, London 1930.

—Κ. Καίροφύλα, Ἱστορικαὶ σελίδες Τήνου. Φραγκοκρατία. Βενετοκρατία Τουρκοκρατία, Ἐν Ἀθήναις 1930.

—Ἰωάννου Γενναδίου, Ἡ Καισαριανὴ (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἑλληνισμοῦ») Ἐν Ἀθήναις 1930.

—Τοῦ αὐτοῦ: Ὁ οἶκος τῶν Μπενιζέλων καὶ ἡ ὁσία Φιλοθέη (1420—1920) (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἑλληνισμοῦ») Ἐν Ἀθήναις 1929.

—J. F a r c e s. Les idées morales et religieuses de Méthode d' Olympe. Contribution à l' étude de s rapports du Christianisme et de l' Hellénisme à la fin du m^e siècle.

Méthode d' Olympe Du libre arbitre. Traduction précédée d' une introduction sur les questions de l' origine du monde, du libre arbitre et du problème du mal dans la pensée grecque, (Archives de philosophie).

Paris, Beauchesne, 2 vol. in-8 de XVI-184 pages. 1930.

—Mgr B u c h b e g e r. Lexikon für Theologie und Kirche. Zweite, neubearbeitete Auflage des Kirchlichen Handlexikons. B. I. A bis Bartholomaeer. Fribourg-in-Brisgau, Herder, 1930.